

LUCIDA INTERVALLA

PRILOZI ODELJENJA ZA
KLASIČNE NAUKE

BR. 41

FILOZOFSKI FAKULTET
U BEOGRADU
2012.

Il Akkad
Filozofski fakultet, Beograd

Knjiga o filozofu Sintipi – jedan vizantijski prevod sa sirijskog*

Apstrakt: *Knjiga o filozofu Sintipi* ili *Roman o sedmorici mudraca* je jedno od onih dela koja su se čitala i prevodila u celom starom svetu. Napisana u poznoantičkoj Persiji, ona ipak oblikom i inspiracijom pripada helenističkoj književnosti u širem smislu. Njen je prevod, preko sirijskog na grčki u Vizantiji postao veoma popularan kao deo korpusa čiji su deo bili i *Ezopov život* i zbirka Ezopovih basni.

Gljučne reči: popularna književnost, tekstualna tradicija, recepcija.

Abstract: *The Book of the Philosopher Syntipas* or *The Seven Sages* is one of those works of literature which were read and translated across the old world. Written in Persia in Late Antiquity, it still, both by its form and by its inspiration, belongs to the Hellenistic literature in the wider sense. Translated from Syriac into Greek, it became very popular in Byzantium, as a part of a corpus including *The Life of Aesop* and a collection of Aesopic fables.

Key words: popular literature, textual tradition, reception.

Postoji mala grupa tekstova koja se sa helenističkog Bliskog istoka proširila u skoro sve književne tradicije starog sveta. I pored toga što su dela koja u ovu grupu spadaju nastajala tokom tako dugog perioda, ona ipak dele mnogo zajedničkih elemenata. Najčuveniji i najrasprostranjeniji primer ove književnosti je pseudo-Kalistenov *Roman o Aleksandru*. Međutim, zbog uticaja koji je putem svojih prerada izvršila na kasniju zapadnoevropsku srednjovekovnu i modernu književnost *Knjiga o filozofu Sintipi* možda je čak i važnija.

*Knjiga o filozofu Sintipi*¹ ušla je u vizantijsku književnost kao prevod sa sirijskog. Prema Bekovoj definiciji vizantijske narodne književnosti (BECK 1971:1), kao književnosti koja nije nužno pisana govornim jezikom, nego

* Rad je nastao kao rezultat istraživanja u okviru projekta ev. br. 177015, koji podržava Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

se od učene razlikuje time što obrađuje neklasične teme, ovo delo svakako spada u „narodnu književnost“. *Knjiga o filozofu Sintipi* nema klasičnih uzora; tek se u poznoantičkoj književnosti na grčkom jeziku mogu naći slična dela.

Glavne ličnosti ove priče su kralj Kir, njegov neimenovani sin, prinčev učitelj Sintipa i jedna od kraljevih žena. Kralj, već star, nema naslednika. Zahvaljujući usrdnim molitvama, jedna od njegovih sedam žena rađa mu sina koga, kad tome dođe vreme, kralj daje na vaspitanje mudracima. Princ, međutim, ne pokazuje nikakav napredak, pa kralj staranje o njegovom obrazovanju prepušta nadaleko čuvenom filozofu Sintipi. Sintipin zadatak je da tokom sledećih šest meseci mladića nauči svoj svojoj mudrosti. On u tome i uspeva, međutim, po isteku šest meseci, filozof, pre nego što će pobedonosno predstaviti svog učenika kralju, proverava horoskop i nalazi da će se mladić naći u smrtnoj opasnosti bude li progovorio u sledećih nedelju dana. Sintipa zaklinje princa na ćutanje, a sam se skriva. Mladić se sutradan pojavljuje pred svojim ocem i svim njegovim doglavicima, ali sve vreme ćuti i ne odgovara ni na čija pitanja. Jedna od kraljevih žena odvodi ga u svoju sobu da bi ga, navodno, nagovorila da progovori. Međutim, umesto toga, ona pokušava da ga ubedi da ubije oca, a nju uzme za ženu. Princ sad krši svoju zakletvu time što je užasno odbija i, uzgred, otkriva da se zavetovao da će sedam dana ćutati. Maćeha, uplašena da će je odati kad bude ponovo progovorio, optužuje princa da je pokušao da je siluje. Kralj ga osuđuje na smrt. Na to sedmorica kraljevih mudraca odlučuju da spreče pogubljenje, pa tako svakog dana jedan od njih priča priču o posledicama nepromišljenosti kao i brzopletosti i o ženskim lukavstvima i tako nagovara kralja da sačeka da se mladić opravda. Maćeha svake večeri priča priču kojima opet ubeđuje kralja da ostane pri svojoj odluci da princ ima umreti. Po isteku sedam dana mladić ponovo progovori i opravda se, a Sintipa se pojavljuje iz svog skrovišta. Ostaje da se utvrdi kako treba kazniti maćehu i da li je Sintipa uspeo u svom poduhvatu. Maćeha je kažnjena, ali blago. Princ pokazuje svoju novostečenu mudrost tako što priča neke poučne priče i odgovara na kraljeva pitanja, uglavnom o prirodi vlasti i etici, a Sintipa za svoje podučavanje biva bogato nagrađen. Ovo je, dakle, okvirna priča, fabula koja je posvedočena još od priče o Josifu i Petefrijevoj ženi u Postanju, a u klasičnoj starini je

1) Držim se ovde oblika „Sintipa“ pošto je već uvrežen, iako je očigledno da bi cenjenog filozofa trebalo zvati Sindipom, ne samo zato što se grčki oblik tako mora čitati, već i zbog oblikâ koje ovo ime ima u verzijama na ostalim jezicima.

njen predstavnik priča o Hipolitu i Fedri. S druge strane, priče koje se u ovom okviru kazuju prilično su pikantne i popularnost celog dela treba pre pripisati tome.

Pitanje nastanka i prenosa ovog teksta leži uglavnom van polja vizantijske filologije. Prema različitim pričama koje se pripovedaju u *Knjizi o filozofu Sintipi* i, u manjoj meri, prema različitim imenima koja protagonisti nose mogu se jasno razlikovati dve glavne grane teksta: istočna i zapadna. Glavni predstavnici zapadne verzije su latinski *Dolopathos* i starofrancuski *Roman o sedmorici mudraca*, sa svojim mnogobrojnim potomstvom.² Istočne verzije se obično nazivaju zajedničkim imenom *Knjiga o Sindbadu* (STEINMETZ 2000:7). Najvažnije istočne verzije su persijska *Sindbâd-nâme* Muhameda b. Ali az-Zakiri as-Samarkandija (c. 1160), jevrejska *Mišle Sendbar* i sirijska *Istorija o mudrom Sendbanu*. Sve istočne verzije verovatno vode poreklo od izgubljene arapske verzije Muse b. Isa al Kisravija iz IX veka (STEINMETZ 2000:8). Grčka *Knjiga o filozofu Sintipi* spada među istočne verzije. Ona je prevedena sa sirijskog, ali njen sirijski original ne može biti *Istorija o mudrom Sendbanu*, koja nam je na tom jeziku jedina sačuvana. Sa *Sintipom* se najčešće predaje i jedna zbirka njemu pripisanih basni. U pitanju je jedna kraća zbirka Ezopovih basni, prevedenih u nekom trenutku na sirijski i zatim u XI veku sa sirijskog prevedenih nanovo na grčki.

Tokom devetnaestog veka, verovatno zbog puteva kojima su došle pri-povesti o Stefanitu i Ihnilatu i Varlaamu i Joasafu, nije se ni pomišljalo da je Sintipa mogao nastati bilo gde osim u Indiji. Ekstremni predstavnik ovog mišljenja je jedan od izdavača jevrejske verzije, Kasel (Cassel). Njegova je teza da ovo delo ima filozofsku poruku, tačnije, da je, uprkos svom veoma slobodnom sadržaju, u pitanju jedan „budistički katehizis“, koji su po istoku raširili manihejci (CASSEL 1888:1). Ime kralja, Kir, je, kako on smatra, proizišlo iz pogrešnog čitanja u sirijskom³ ili jevrejskom, i u pitanju je indijski vladar Por (CASSEL 1888:60). Ovo je, za njega, još jedan element indijskog uticaja na Grčku, koji je započeo još u pretklasična vremena. Za njega je dokaz za ovaj uticaj to što je Pitagorina doktrina, kako on tvrdi, sasvim budistička. Čak i za ime Πυθαγόρας smatra da je grecizovani oblik imena Buddhaguru (CASSEL 1888:31) „Budistički mudrac“. S druge strane, već se kod Kasela ukazuje i na vezu između Sintipe i priče o Sekundu, čutljivom filozofu, koja je nastala negde tokom drugog veka

2) Zapadne verzije su dalje uticale na evropsku srednjovekovnu književnost. Neke od priča iz ova dva dela mogu se kasnije pronaći u *Gesta Romanorum* i u Bokačevom *Dekameronu*.

3) Slova pe (p) i kaf (k) su u sirijskom slična, ali ih ipak nije lako zameniti.

naše ere.⁴ Iako nije sačuvana nijedna indijska verzija *Knjige o Sindbadu*, izgleda da su mnoge priče iz nje našle svoj put do drugih dela, posebno *Pančatantra*. Iz indijskog je ovo delo prešlo u srednjopersijsku književnost, odakle se proširilo po bliskom istoku preko Musinog arapskog i sirijskog prevoda (KRUMBACHER 1955:903).

PERRY (1960) iznosi drugačiju teoriju. Po njegovom mišljenju ne treba pretpostavljati postojanje indijskog prototipa – *Knjiga o Sindbadu* je napisana na pahlaviju u poslednjoj četvrtini osmog ili početkom devetog veka, da bi se onda proširila putem Musinog arapskog prevoda. Doduše, kao ni indijska, ni pahlavi verzija nije sačuvana. Važan argument u prilog ovoj tezi je to što se u načinu pripovedanja, kako Peri smatra, vidi grčki uticaj. Po njegovom mišljenju, okvirna priča je grčkog porekla. U njenoj osnovi je grčki *Sekundov život*, priča o filozofu kojeg ćutanje dovodi na korak od smrti. Drugi uzor je aramejska priča o Ahikaru, nastala u šestom ili sedmom veku p.n.e. (BECK 1971:46).

Već su arapski i persijski pisci u devetom i desetom veku raspravljali da li je priča o Sintipi došla iz Indije ili je nastala u Persiji. O ovim mogućnostima 987/988. raspravlja Muhamad b. an Nadim⁵ (STEINMETZ 2000:8).

Knjiga o filozofu Sintipi sačuvana je u tri verzije na grčkom. Pored verzije pisane jednostavnim stilom, postoji i jedna stilski doteranija i jedna novogrčka verzija iz 1626. Odnos između prve dve verzije je, izgleda, problematičan. KRUMBACHER (1955:905) smatra da je verzija pisana u višem stilskom registru kasnija, međutim PERRY (1960:59) i Jernstedt, koji je prvi izdao ovu verziju u celini,⁶ smatraju da je verzija pisana u nižem stilskom registru kasnija.

Verzija u nižem stilskom registru postoji u najmanje pet rukopisa. Prema Perijevom mišljenju, najvažniji je bečki Vind. phil. 173 iz petnaestog veka. Postoji još jedan bečki rukopis, Vind. phil. 166, iz šesnaestog veka. JERNSTEDT (1912) daje izdanje stilski uređenije verzije i bazira se na moskovskom rukopisu Mosq. 298 (Vladimir 436), u kojem je i Kekavmenov *Strategik*, na minhenskom Monac. Gr. 525 (14. vek) i na Vat. 335. Ova verzija sačuvana je u nekih osam rukopisa. Novogrčka verzija iz sedamnaestog

4) Najranije svedočanstvo je papirus s početka trećeg veka (PERRY 1960:87).

5) Bagdadski prepisivač i knjižar, napisao je *Fihrist* kao popis svih knjiga napisanih na arapskom jeziku do njegovog vremena.

6) Pre njegovog izdanja bio je poznat samo deo koji je objavio EBERHARD (1872). On je izdanje pripremio prema Monacensis Gr. 525, pisanom u Trapezuntu u xiv veku. Tada objavljeni deo se proteže od prve priče šestog mudraca do kraja. Potpuno izdanje je dao JERNSTEDT (1912). Međutim, ovo izdanje danas je skoro nemoguće naći.

veka je sačuvana u tri rukopisa. Za jedan od njih, Dionys. 352, nije sigurno da sadrži isti tekst (BECK 1971:47).

Jedini način da se ovaj prevod datira je kratka pesma u dvanaester-cu, koja se nalazi na početku moskovskog rukopisa. U njoj se prevodilac predstavlja kao Mihajlo Andreopul, hrišćanin, i kaže da je prevod sačinio na zahtev Gavrila, duksa „medoimenog“ (μελωνύμου) grada. Još uvek se prihvata Komparetijevo (Comparetti) tumačenje ovih podataka. Počinjući od toga da Gavrilu nije često ime u Vizantiji i uz pretpostavku da je ime grada μελωνύμου ispravno, Kompareti je naručioca prevoda identifikovao sa melitenskim duktom Gavrilom, koji je kao nominalni podanik vizantijske krune samostalno vladao ovim gradom. Godine 1100, Gavril je napao emir Sevastije. Gavrilu je zatražio pomoć od Boemunda, ali je Melitena ipak pala (COMPARETTI 1882:57). Ovo daje *terminus ante quem*. Ukoliko je, kao što izgleda verovatno, Andreopul bio žitelj Melitene, bio je u veoma povoljnom položaju da prevede ovo delo sa sirijskog, naročito zato što je Gavrilov zet bio Toros (Teodor), upravnik Edese – još uvek centra sirijske kulture (COMPARETTI 1882:58). Komparetijevo tumačenje je još uvek opšte-prihvaćeno. Ipak, ovaj uvod je ostao samo u moskovskom rukopisu.

Novogrčke verzije *Knjige o filozofu Sintipi* – jedna sačuvana u rukopisu iz 1626, druga u rukopisu iz 1667 – sasvim su očigledno kasnije, pa ih dalje nećemo uzimati u obzir. PERRY (1960:60) je pokazao da je, uprkos ranijem mišljenju, verzija koja sadrži vulgarne crte (kod njega *Retractatio*) mlađa od one koju je izdao JERNSTEDT (1912). Uprkos mnogim vulgarnim oblicima, ova verzija nije zaista pisana vernakularom.⁷ Bolje ju je opisati kao metafrazu u jednostavniji stil. Naime, starija verzija je pisana jezikom često kitnjastim, mada jasnim. Češće se nalaze razlike u frazeologiji nego u morfologiji ili sintaksi. Oblici perfekta, koji se u starijoj verziji nalaze u slobodnoj varijaciji s aoristom, često ostaju nepromenjeni, kao i participi (koji u obe verzije pretežno stoje kao dopune subjektu i u genitivu apsolutnom) i infinitivi. Ovakvih metafraza ima više u vizantijskoj književnosti četrnaestog veka,⁸ što takođe govori u prilog Perijevoj tezi.

Sudeći po broju rukopisa, po mnogobrojnim preradama, *Knjiga o filozofu Sintipi* morala je biti veoma popularna u Vizantiji, međutim niko je ne spominje. Bekovo je objašnjenje (BECK 2009:115) da se Sintipa širio „ispod tezge“ u onom istom krugu čiji su pripadnici svoja dela pisali aticističkim je-

7) Pošto su svi rukopisi kasni, postoji mogućnost da se bar neki oblici imaju pripisati prepisivačima, a ne prerađivaču.

8) DAVIS (2010:59).

zikom. Međutim, ovo objašnjenje ne objašnjava mnogo toga. Treba objasniti puteve dve verzije, a ne samo jedne. Što se tiče kasnije metafraze, Vind. hist. Gr. 120 iz xvi veka sadrži samo *Knjigu o filozofu Sintipi*.⁹ Od dva rukopisa koja je koristio BOISSONADE (1828) kao osnovu svog izdanja, jedan (Paris. Gr. 2912 iz šesnaestog veka) sadrži samo *Sintipu*, a drugi (Paris. suppl. Gr. 105, takođe iz šesnaestog veka) sadrži pregled *Sintipe*, kao i kratko prepričan *Ezopov život* i *Ezopove basne*,¹⁰ ali i jedno gramatičko delo. Nije sasvim jasno gde su ovi rukopisi nastajali. Što se tiče ostalih rukopisa u kojima je *Sintipa* sačuvan, moskovski rukopis (Sinod. gr. 298/Vlad. 436), prema kojem je JERNSTEDT (1912) napravio svoje izdanje starije verzije, sadrži još i pravu zbirku popularne književnosti (pseudo-Kalisten, *Stefanita* i *Ihnilata*, Epifanijev *Fiziolog*), ali i Kekavmenov *Strategik* i čitavu zbirku polemičkih dela (jedno delo Kirila Aleksandrijskog protiv Nestorija, Fotijevo *Protiv Franaka*, i još neka),¹¹ dok Minhenski (Monac. Gr. 525), koji je napisao trapezuntski hartofilaks Andreja Livadin 1336, pored *Sintipe* sadrži veoma zanimljivu zbirku u kojoj su *Ezopove* i takozvane *Sintipine basne*, *Ezopov život* (u takozvanoj W redakciji. V. PERRY (1936:174), *Stefanit* i *Ihnilat* (što će reći grčki prevod *Kalila* i *Dimna*), putopis i himne autora rukopisa, odlomke iz nekih medicinskih dela, ali i Moshovu *Evropu* i neka pesnička dela izvesnog Lava, gramatičara i magistra.¹² Dakle, među rukopisima u kojima je sačuvana starija recenzija *Sintipe* za jedan se može sa sigurnošću reći da je bio vlasništvo jednog veoma dobro obrazovanog crkvenog velikodostojnika, a što se tiče drugog, očigledno je da je onaj za koga je izrađen bio dobro obrazovan i zainteresovan za polemička teološka dela. Mlađa recenzija se u rukopisima uglavnom nalazi sama i izgleda da se čitala među ljudima, doduše imućnim, ali nepripremljenim ili nevoljnim da se nose s jednim tekstom pisanim probranim starinskim stilom.

Nastala verovatno u Persiji, *Knjiga o filozofu Sintipi* se proširila po celom Bliskom istoku i dobrom delu Evrope. U grčku književnost je ušla relativno kasno i nije mnogo uticala na dalji razvoj književnosti pisane aticističkim grčkim; ipak, očigledno je mnogo i rado čitana među ljudima različitog obrazovanja i različitih zahteva; njen postanak je, što se vizantij-

9) HUNGER (1961:123)

10) ОМОНТ (1888:58)

11) Владимиръ (1894:662)

12) HARDT (1812:515) ga identifikuje s Lavom Asijanom. Ukoliko je ovo tačno, biće da MARKOPOULOS (2003:193) pogrešno smatra da su da su on i Lav Đakon (c. 950 – posle 994) ista osoba, pošto se u ovom rukopisu nalazi i njegova monodija na smrt Georgija Paleologa, generala i pašenoga Aleksija i Komnina.

ske književnosti tiče, manje važan od toga kojoj je publici namenjena. Ako je *Retractatio* zaista nastala u četrnaestom veku, onda je očigledno čitana uporedo sa starijom verzijom. Ovo govori u prilog tome da ne treba pretpostavljati neko opšte opadanje nivoa obrazovanja, nego, naprotiv, da se čitalačka publika proširila.

Literatura

BECK (1971) = Beck, H. G. 1971. *Geschichte der byzantinischen Volksliteratur*, München.

BECK (2009) = Bek, H. G. 2009. *Vizantijski erotikon*, prev. T. Savica, V. Čkovrić, Beograd.

BOISSONADE (1828) = J. Fr. Boissonade, *De Syntipa et Cyri filio Andreopuli narratio*, Parisii.

CASSEL (1888) = P. Cassel, *Mischle Sindbad, Secundus – Syntipas*, Berlin.

COMPARETTI (1882) = D. Comparetti, *Reaserches respecting the Book of Sindbad*, prev. G. L. Gomme, London.

DAVIS (2010) = J. Davis, *Anna Komnene and Niketas Choniates 'translated': the fourteenth-century Byzantine metaphrases* u: R. Macrides (ur.), *History as Literature in Byzantium*, Ashgate.

HARDT (1812) = I. Hardt, *Catalogus codicum manuscriptorum Graecorum bibliothecae regiae Bavaricae*, T. 5. Monachii.

HUNGER (1961) = H. Hunger, *Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek 1: Codices historici, codices philosophici et philologici*, Wien.

JERNSTEDT (1912) = V. Jernstedt, *Michaeli Andreopuli Liber Syntipae*, Mémoires de l'Académie impériale des sciences de St. Pétersbourg, VIII série. Classe historico-philologique 11. St. Pétersbourg.

KRUMBACHER (1955) = K. Κρούμπacher, *Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας*, μετ. Σωτηριάδου, Γ. Ἀθῆναι.

MARKOPOULOS (2003) = A. Markopoulos, *Byzantine History Writing at the End of the First Millenium* u: P. Magdalino (ur.), *Byzantium in the Year 1000*, Brill.

OMONT (1888) = H. Omont, *Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque nationale*, t. III, Paris.

PERRY (1936) = B. E. Perry, *Studies in the Text History of the Life and Fables of Aesop*, Haverford.

STEINMETZ (2000) = R. H. Steinmetz, *Exempel und Auslegung: Studien zu den Sieben weisen Meistern*, Freiburg.

Владимиръ (1894) = Архимандритъ Владимиръ, *Систематическое описание рукописей московской синодальной (патріаршей) бібліотеки, часть первая, рукописи греческія*, Москва.

Summary

Liber Syntipae, a Byzantine Translation from the Syriac.

The Book of the Philosopher Syntipas was introduced into Byzantine literature in the eleventh century through a lost Syriac intermediary. During the nineteenth century it was thought to have been originally written in India, like its close companion in the manuscript tradition *Stephanites and Ichnelates*. PERRY (1960) has since convincingly shown that it originated in Persia. The Arabic translation was translated into Syriac, and the Syriac translation was in turn translated into Greek by Michael Andreopoulos in Edessa. There are two early Greek versions, one written in a higher stylistic register, the other in a more simple *koine* with some vernacular elements. The former is the earlier of the two. The second, stylistically simpler version, was made in the fourteenth century, in the period when there was a wider literary audience unwilling or unable to read the works in a high, archaic style. Judging by the manuscripts in which these two texts are preserved, it was not circulated "under the counter". The manuscripts of the younger version contain mostly *Syntipas* alone, but the manuscripts of the older versions are more varied. One of these was written by the *chartophylax* of the metropolitan of Trebizond, the other, containing Aesopic fables, *Stephanites and Ichnelates* and Pseudo-Callisthenes, along with some other popular works, contained some patristic polemical works, including *The Dialogues with Nestorius* by Cyrill of Alexandria.

Sadržaj sveske 41 (2012)

JEAN-PAUL BRACHET Le tribūnus et le commandement d'un tiers de l'armée	5
ORSAT LIGORIO Stlat. sta berber »?«	35
IGOR JAVOR Pesma o štitu – prilog komparativnom izučavanju pseudo-Hesiodovog Heraklovog štita	39
ALAIN BLANCHARD La double mort du poète Théocrite	59
BORIS PENDELJ Ciceronova <i>Druga Filipika</i> – <i>Per contra</i> , izgovorena beseda: <i>pro et contra</i>	75
DRAGANA GRBIĆ Agripa, Plinije i geografija Ilirika	93
DRAGANA GRBIĆ O jednom nedavno objavljenom latinskom nadgrobnom natpisu	107
ÉTIENNE WOLFF Deux éloges de Narbonne aux IV ^e et V ^e siècles, par Ausone et Sidoine Apollinaire	115
IL AKKAD Ὅντως σοί, κύρι ἀββᾶ. Funkcija i uloga jedne partikule	131
IL AKKAD Knjiga o filozofu Sintipi – jedan vizantijski prevod sa sirijskog	139
VOJIN NEDELJKOVIĆ Cura sophi fuerant... Na tragu jednog starog citata	147
PRIKAZI I SAOPŠTENJA	
SANDRA ŠČEPANOVIĆ V Symposium Praesocraticum	155